

**TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTIDA BOLALARNI IDROK ETISH
QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI****Dadajanova Gulbaxor Melikuziyevna****Toshkent amaliy fanlar universiteti****Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası****Katta o'qituvchisi****gulbahordadajonova63@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.14195633>**

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim muassasasidagi bolalar tasviriy faoliyati atrof muhit, borliqni bilishga asoslanadi. Bunda turli xil mazmunli-rolli, dramalashtirish, didaktik va harakatli o'yinlar o'tkazilishiga bag'ishlanadi. Bu usul yordamida yengil, quvnoq muhit yaratadi va mashg'ulotlarda o'yinli holatlarni tashkil etish yaxshi natijalar beradi.

Kalit so'zlar: estetik tarbiya, interer, dizayn, analizator, sensor rivojlanish, muskul hissi, sensor madaniyat.

Annotation. This article is devoted to the visual activity of children in preschool educational institutions based on the knowledge of the environment and existence. It is devoted to the implementation of various meaningful role-playing, dramatization, didactic and action games. This method creates a light, cheerful atmosphere and the organization of playful situations in classes gives good results.

Key words: aesthetic education, interior, design, analyzer, sensory development, muscle sensation, sensory culture.

Аннотация. В основе данной статьи лежит изобразительная деятельность детей в дошкольном образовательном учреждении, познание окружающего мира и бытия. Будут проведены различные содержательные ролевые, инсценировки, дидактические и подвижные игры. Благодаря этому методу создается легкая, веселая атмосфера, а хорошие результаты дает организация игровых ситуаций на тренировке.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, интерьер, дизайн, анализатор, сенсорное развитие, мышечное ощущение, сенсорная культура.

Kirish. Idrok deb, predmet va hodisalarning ongda ularning bevosita ta'siri natijasida aks etishiga aytiladi. Bilish- atrof olamdagi narsa va hodisalarni idrok qilishdan boshlanadi. Bilishning hamma boshqa shakllari esda olib qolish, tafakkur, tasavvur idrok obrazlar asosida quriladi. Bolalar tasviriy faoliyati atrof muhit, borliqni bilishga asoslanadi. Shuning uchun idrokning rivojlanishi masalasi bolalarni rasm, loy, applikatsiya ishiga o'rgatish uslubiylatining asosiy muammolaridan biri hisoblanadi. Badiiy obrazning yaratilishi mazmunni erkin hissiy shaklda berilishiga asos bo'ladi. Shuning uchun rassomning hayotni idrok qilishi bilishga oid va hissiy tomonlarni birlashtirish kerak. Bu muammo haqidagi qiziqarli fikrlari biz o'rta asr sharqning mutafakkir-ensiklopedisti Abu Nasr al-Farobiyning «Sahovat shahri» risolasida topishimiz mumkin. Sezayotgan narsani aql kuchi vositasida bilish xohish bo'lsa, shu vosita yordamida yetishayotgan harakat boshqa kuchning dalilidir, va bu kuch aql, hissiyot, fikrlash, xulosa qilishni yaratadi. Lekin agar his qilinayotgan jismni sezish vositasi orqali o'rganishni keltirib chiqarayotgan istak jismoniy va ruhiy ta'simning dalili buladi. Atrofdagi borliqni rassom tomonidan idrok qilinishi maxsus xususiyatlarga ega. Odatda buyumni idrok qilishda

biz ko'pincha shu narsa bilan tanishishda cheklanamiz, chunki biz uchun undan foydalanish va ko'rsatma olish asosiysi hisoblanadi. Rassom esa predmetni tasviriyl maqsadida har gal idrok qilganida shakl, rang, fazoda joylashishini har tomonlama o'rganadi. Mashhur rassom K.F.Yuon, rassom idrokining o'ziga hos tomoni shundaki, u diqqat bilan hayotdagi hamma oddiy va oddiy bo'lmagan, hamma ifodali va bir xil narsalami ko'rib belgilay olishi va o'z asarida aks ettirish kerak, degan edi. Bizni o'rab turgan buyum dunyosi uzoq evolyusiya jarayoni, jamiyat va insonning ijtimoiy-tarixiy tajribasi jarayonida vujudga keldi. Predmetli fazoviy muhit bizning «ikkinchi tabiat» hisoblanib, insondan tashqarida o'zining butun mazmunini yo'qotadi. Qadimgi Sharq mutafakkirlari, keyinchalik XVII-XIX asr faylasuflari ham, faqatgina inson hamma narsalarning estetik va jismoniy o'lchovidir, deb ta'kidlagan edi. Bolaning hayotida atrofdagi sharoitning muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida V.A. Suxomlinskiy ham ta'kidlab o'tgan. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning estetik rivojlanishi boshqariladigan va shakllantiriladigan jarayondir. Shu nuqtai nazarda A N Leonteva, A.O.Zaporojes, Ye. A Flerina mutaxassislar ham turadilar. va maktabgacha tarbiya sohasidagi boshqa mutaxassislar xam turadi. Abu Ali ibn Sino- «Bilim kitobi» Qayerda idrok bo'lmasa, o'sha yerda rohat ham, azob ham bo'lmaydi. Demak, birinchidan bizda ikki ko'rinishda bo'ladigan idrok bo'lishi kerak: birinchisi tashqarida (yuzaga keladi), his-tuyg'udek, ikkinchisi esa ichkarida, tasavvur va ong shaklida. Bolalar atrofdagi narsalarga juda ta'sirchan bo'ladilar, shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasasining joylashishi, jihozlanishi katta ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta'lim muassasasining badiiy bezatilishi o'z-o'zicha muhim, lekin zamonaviy pedagogik masalalarning yechilishi aloqasi bilan bu mavzu yanada oydinlashadi, tarbiyaga kompleks yondashuv ofunksional yondashuvga qaraganda katta tarbiyaviy natija bilan ta'minlaydi». Maydonda bo'lish bolani doimo xursand qilishi uchun, o'yinga qiziqtirishi turli xil faoliyatga tortishi, jismonan sog'lomlashtirishi uchun maydonning jihozlanishi bir qator talablarga javob berishi kerak:

- arxitektorli badiiy va pedagogik;
- barcha turdagi jixozlarning miqdori,
- maydonning ko'kalamzorlashtirilishi;
- maydonning ayvonning, maydonchanning badiiy bezatilishi

Bolalar ijodi uchun idrokning bilish tomoni katta ahamiyatga ega. Bola buyum yoki hodisaning nomini tashqi ko'rinishni (shakli, rangi, kattaligi va b.) bilishi kerak, uning qaysi xususiyatlari 1-darajasi, qaysilari 2-darajali ekanligini aniqlay olishlari kerak. Bu xususiyatlari bolalar har doim ham mustaqil ajrata olmaydilar. Ko'pincha u diqqatini yorqin ahamiyatli bo'lmagan detallarga qaratadi, natijada esa ob'ektning xaqqoniyligi buziladi. Pedagogning vazifasi bolani qurishga o'rgatish, ya'ni buyumni uning hamma asosiy xususiyatlarini birgalikda idrok qilishga o'rgatish. Bu masalani yechishning asosini sensor madaniyatni tarbiyalashni tashkil qiladi. «Sensor madaniyat» tushunchasini maktabgacha tarbiya pedagogikasiga M.Montessori ishlari olib keldi. Ammo oldingi davrda ko'pincha faylasuflar hozirgiga nisbatan hissiy tajribaga katta ahamiyat berishgan. Shuningdek, Abu Nasr al-Farobiy (873-950yy) «Insonning bilimlari egallashi sezgi vositasida amalga oshiriladi. Uning bilimlari egallashi alohida predmetlarni hissiy idrok qilish orqali yuzaga keladi.Sezgi bu-inson ko'nglining bilimlarni egallash vositasi» degan edi. Inson paydo bo'lishi bilan unda paydo bo'ladigan birinchi narsa bu kuch, uning vositasida u ozuqlanadi. So'ng kuch vujudga keladi,

uning vositasida u hissiy idrok qiladi issiq, sovuq, hid, maza, tovush, ranglami, sezgi paydo bo'lishi bilan bir vaqtda unda sezgi apparati vujudga keladi. Qandaydir buyumni bilish fikrlash kuchi, tasavvur yoki hissiyotning vositasi bo'lishi mumkin. «Donolikning asoslari» risolasida u etashqi sezgi a'zolari orqasida idrok vositasida chiqariladigan, obrazlami tutish uchun qandaydir kuchlar va turlar bor. Bunga miyaning oldingi qismida joylashgan va shakl hosil qiladigan deb ataluvchi kuch tegishlidir. Bu kuch xis etilayotgan narsalar qanday yo'qotilayotgani mustahkamlaydi. Ular idrok etish sferasidan yo'qoladilar, lekin shakl hosil qiluvchi kuchda qoladilar. Tevarak-atrofni idrok qilish maqsadga yo'nalgan bo'lishi kerak. Bola nimani va nima uchun kuzatishi kerakligini aniq tasavvur qila olishi kerak. Bunday maqsadga yo'nalganlik va harakatning mukammalliligi idrokni chuqurlashtiradi, ma'lum daqiqalarda diqqatni va fikmi to'playdi, idrok tanlanganlik, baholangan ko'rinishga keladi. Bunday tahlil qilish qobiliyatini egallab olish uchun yuqori sensor madaniyat - predmetlami qurish va ularning xususiyatlarini ajrata bilish kerak bo'ladi, bu esa tasviriy faoliyatda alohida ahamiyatga ega. Tasviriy faoliyat uchun birinchi o'rinda qurish va his etish sezgilarining rivojlanishi muhimdir. Har bir yuqori sezgi idrok etilayotgan ob'ektdan uning o'ziga hos xususiyatining tassurotidan olinadi. Ko'z-bu ko'zgu, unda ko'nnayotgan narsaning aksi, ko'z uning qarshisida turganda tasvirlanadi. Qaralayotgan ob'ekt yo'qolgan vaqtda, agar u yorqin bo'lmasa, uning aksi ham yo'qoladi. His etish - bu bir tekisda tartibga solingan organda harakat kiluvchi kuchdir, bu biron bir narsa bilan to'qnashish natijasida kelib chiqadigan har qanday o'zgarishni idrok qiladi» (Abdulla Avloniy «Gullayotgan o'lka va axloq»). N.M.Sechenov fikricha, ko'rish orqali qilinadigan tahlilning natijalari nozikroq va boyroq, shu sababli odam ko'rishga ko'proq ishonadi. Bunday fikr xaqqoniy, lekin yangi ob'ektni idrok qilishda, predmet xususiyatini idrok qilishda, uning natijalariga birgina ko'z bilan ko'rish yetarli emas. Bolalar psixologiyasida atrofni idrok etish jarayonida his etish va ko'rishning o'zaro munosabatlarning rivojlanish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu muammoga VI.Zinchenko va AG Rudskoy ishlan bag'ishlangan, bunda ular maktabgacha bolalikning turli bosqichlarida qo'l va ko'zning bilish funksiyalarini o'rganadilar Psixologlar (LA Venger, N.V. Venger, AV Zaporozhes, MILisina va boshqalar) bir qancha analizatorlarning birlashishi tasavvurlarning aniqlashuviga yordam beradi, deb hisoblaydi. Shuning uchun har tomonlama kuzatishga, predmetni faqat qurish orqaligina emas, balki boshqa analizatorlar orqali ham ko'zdan kechirib chiqishga imkon berish kerak. Ko'pincha ko'rishga his etish yordamga chaqiriladi. Faqat ba'zi vaqtlarda ya'ni predmetni qo'lga olib bo'lmaydigan paytda, muskul hissini kiritish kerak, bolalarga predmet konturini fazoda qo'l bilan chizib yurgizishni taklif qilish kerak. Gullayotgan o'simliklarni, mevalarni idrok etishda hid bilish ham ahamiyatga ega. Bunda umumiy tasavvur qilish ko'nikmasi boyiydi. Bolaning sensor rivojlanishi tadqiqotlan shuni ko'rsatadiki, xatto kichik yoshdan bir guruhga kiradigan predmetlarning alohida xususiyatlarini ularning umumiy belgisi sifatida qurish qobiliyatini tarbiyalash mumkin (masalan, olmaga o'xshagan dumaloq, mevaga o'xshagan quail va hokazo). Qurish-yasash mashg'ulotlarida qismlarning proporsional munosabatlari, ularning o'zaro bog'liqligini ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega. Ko'zdan kechirish jarayonining o'zi 5 etapni o'z ichiga oladi.

- predmetni o'z holida idrok etish (tarbiyachi yorqin obrazli formada predmetning umumiy harakteristikasini beradi),
- tahlil bilan birgalikda ko'zdan kechirish (oldin katta qismlar, keyin mayda qismlar ajratiladi, ularning formalari aniqlanadi);

predmetning qurilishini aniqlash va katta qismlarning o'zaro bog'liqligi:

Idrok etish jarayonining etaplariga bunday taqsimlanishi shartli va ular har doim idrok etishda ishtirok etmaydi. Bu bolalarning malakalariga va ular oldida turgan vazifalariga bog'liqdir. Predmetni qayta ko'zdan kechirish talab etilmaydi, kind faqat qurish orqali predmetni tahlil qilishi yoki so'z orqali tasvirlab berishi o'tiladi. Bir turdagi predmetlari qismlarga ajratish va o'zaro bog'liq formalarini topish qobiliyatini tarbiyalash uchun taqqoslashdan foydalanish muhimdir. Masalan hann daraxtlarning asosi vertikal holatda joylashgan, shohlari asosiga nisbatan burchak ostida joylashgan, ko'pgina hayvonlarning tanasi oval shaklida. «Shaklni idrok etish ko'rish orqali hamda his etish yordamida o'tilishi kerak Bolani ko'z bilan yoki qo'l harakati bilan konturni bir qismdan ikkinchi qismga o'tib, chizib chiqishga o'rgatish lozim. Kichik guruhlarda qo'l harakatlarini albatta kiritish kerak, katta guruhlar uchun esa konturni idrok qila olish yetarli, qo'l esa yordamchi organ bo'lib hisoblanadi» (L.A. Lyublinskaya).

Xulosa qilib aytganda, idrok etishni umumlashtirishda unga bolalarning turli analizatorlar bilan birgalikdagi faol faoliyatlarini kiritish katta ahamiyatga ega, gullab yotgan qimi idrok etishda uzoqdan uni ko'rish yetarli emas. Bolalar qirda yugurishlari, gullar uzishlari, slami hidlab ko'rishlari, guldasta yasashlari, ashula aytishlari lozim. Bularning hammasi mashg'ulot davomida hisobga olinadi. Kuzatishlarni o'tishda tarbiyachining so'z va bolalarning roli katta ahamiyatga ega. Har qanday tushuntirish, savol ko'rsatma, bolani fikrlashga majbur qilish kerak. Idrok etishning aniqlashuviga uning emotionalliligiga estetik fikrlashni kengaytiradigan taqqoslashlar yordam beradigan badiiy obrazlardan foydalanish muhimdir.

References:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni 2013
2. N.Kayumova. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU 2013
3. Sh.T.Xasanova. Tasviriy faoliyatga o'rgatish nazariyasi va metodikasi. T.: TDPU 2019.
4. Rasm, buyumlar yasash va tasviriv *faoliyat metodikasi*. M.Sh.Nurmatova ...
<http://kutubxona.adu.uz/kutubxona/53rasmbuyumlaryasashpdf.pdf>
5. Sh.Nurmatova, Sh.T.Xasanova, D.E.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg'ulot. T.: 2010. Cho'lpon nashriyoti.
6. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. T.; 2001.
7. Xasanboyeva va boshq. Oila pedagogikasi. T.: "Aloqachi", 2007 y.
8. Asqarali Sulaymonov Maktabgacha ta'lim muassasalarida haykaltaroshlik mashg'ulotlari.T.:2015.<http://library.ziynet.uz/ru/book/35985>
9. G.A.Amirova, A.P.Sulaymonov, B.R.Djurayev Maktabgacha ta'lim muassasalarida applikasiya mashg'ulotlarini tashkil etish. T.:2014. Ilmiy-metodik qo'llanma.
https://kitobxon.com/uz/kitob/maktabgacha_talim_muassasalarida_applikaciya_mash%D2%93ulotlari